

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Проаналізовано сутність і призначення адаптивного управління з позицій феномену педагогічної культури. Показано, що для забезпечення якості фахової підготовки інженерів важливу роль відіграє використання такої інноваційної педагогічної технології, як адаптивне управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Вона реалізує індивідуальний підхід і розширює можливості педагогічного впливу викладача на формування професійної компетентності, на виховання та особистісний розвиток майбутнього фахівця. Доведено, що володіння методами адаптивного управління є свідченням високої педагогічної майстерності і професійної культури викладача.

Ключові слова: адаптивне управління, індивідуальний підхід, педагогічна культура, виховання, особистісний розвиток, педагогічна майстерність.

Проанализированы сущность и назначение адаптивного управления с позиций феномена педагогической культуры. Показано, что для обеспечения качества профессиональной подготовки инженеров важную роль играет использование инновационной педагогической технологии адаптивного управления учебно-познавательной деятельностью студентов. Она реализует индивидуальный подход, расширяет возможности педагогического воздействия преподавателя на формирование профессиональной компетентности, на воспитание и личностное развитие будущего специалиста. Доказано, что владение методами адаптивного управления является свидетельством высокого педагогического мастерства и профессиональной культуры преподавателя.

Ключевые слова: адаптивное управление, индивидуальный подход, педагогическая культура, воспитание, личностное развитие, педагогическое мастерство.

Analyzed the nature and purpose of the adaptive control from the standpoint of the phenomenon of pedagogical culture. It is shown that to ensure the quality of training engineers of the important role played by the use of such innovative educational technology as adaptive management learning and cognitive activity of students. It implements an individual approach and extends the pedagogical influence on the formation of professional competence, the education and personal development of the future specialist. It proved that knowledge of methods of adaptive management is a testament to the high pedagogical skills and professional culture of the teacher.

Keywords: adaptive control, an individual approach, pedagogical culture, education, personal development, pedagogical skills.

Поточний рік багатий на ювілеї, пов'язані з освітою. Дійсно, виповнилося 130 років Національному технічному університету «Харківський політехнічний інститут», 85-у річницю відзначає Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка. Ювілейні дати також припадають на низку знаних педагогів. Досить назвати хоча імена Марії Монтессорі та Віктора Кирпичова. Ці події дають вагомі підстави замислитися і над тими проблемами, які постають сьогодні перед системою освіти. Це тим більш важливо, що на історичній межі тисячоліть традиційні цілі й характер освіти вже не відповідають повною мірою суспільним вимогам.

Криза світової освітньої системи разом з виходом людської цивілізації на принципово новий техніко-технологічний рівень помітно стимулюють пошуки ефективних педагогічних засобів, які б

забезпечували бажаний рівень якості освіти. В нових історичних, науково-технічних і духовно-культурних умовах необхідно, щоб освіта не тільки здійснювала надійну підготовку фахівців до майбутньої професійної діяльності, а й прищеплювала їм здатність швидко адаптуватися до динамічно мінливого життя й самим активно творити ці зміни відповідно до логіки науково-технічного і соціального прогресу. Серед нових підходів до ефективної організації і успішного здійснення навчально-виховного процесу чільне місце посідає технологія адаптивного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів і студентів. На наше глибоке переконання, тільки системне й послідовне застосування адаптивного управління спроможне дійсно сформувати у них здатність адаптуватися до неперервних змін, які характеризують нашу інноваційну епоху і які тільки поглиблюватимуться в осяжній перспективі цивілізаційного розвитку.

Особливо помітно криза позначається на системі підготовки інженерних кадрів в Україні. Ця ситуація зумовлена низкою складних взаємопов'язаних причин. По-перше, перманентна криза національної економіки, в першу чергу фактичне руйнування промисловості та інших галузей, кадровим забезпеченням яких були інженери, позбавляє перспектив працевлаштування за спеціальністю випускників інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів. По-друге, має місце тією чи іншою мірою пов'язане з кризою падіння у молоді інтересу до інженерних спеціальностей та їх популярності. По-третє, істотне технологічне відставання України від провідних економічно розвинених країн світу також не сприяє розвитку інженерної освіти, оскільки вона у нас, на жаль, ґрунтується на знаннях із застарілої техніки й технологій. Одним з ефективних шляхів і засобів подолання цієї ситуації й відновлення системи інженерної освіти виступає системне застосування адаптивного управління в педагогіці.

Не випадково розробці й практичному застосуванню ідей і принципів адаптивного управління в педагогічній діяльності приділяється сьогодні така серйозна увага. Детальний огляд сучасного стану досліджень з проблеми їх застосування в освітній практиці та сутісні характеристики розвитку теорії адаптивного управління в педагогіці наведено в нашій з О. Г. Романовським роботі [1]. Наші дослідження, виконані спільно з О. С. Пономарьовим, дали можливість визначити значення рівня професіоналізму, відповідальність і педагогічної культури викладача в успіху застосування технології адаптивного управління в освітній практиці [2].

Метою ж даної роботи є більш глибокий аналіз сутності та можливостей адаптивного управління саме з позицій професійної культури. Йдеться перш за все про педагогічну культуру викладача як важливу умову свідомого і плідного використання технології адаптивного управління. Як цілком справедливо вважає В. М. Гриньова, «педагогічна культура викладача діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури, моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складником і в той же час містить їх у собі» [3, с. 69]. Однак дійсні можливості застосування технології адаптивного управління, розглянуті під кутом зору професійної культури набагато ширші. Оскільки сутність адаптивного управління полягає передовсім в реалізації суто індивідуального підходу до планування та реалізації цієї технології стосовно кожного студента, ми отримуємо нагоду чітко визначити його здібності, його можливості й характер сприйняття та розуміння ним навчального матеріалу.

Безпосереднім наслідком цілеспрямованого використання можливостей такого підходу стає не тільки забезпечення високих результатів навчання, але й оволодіння кожним студентом методами навчання і методами індивідуального підходу до навчання. Здійснюваний непомітно й ненав'язливо, немов би у фоновому режимі, методологічний вплив допомагає формувати у студента професійну культуру, необхідну для успішного виконання ним майбутньої його професійної діяльності. Така складна система прямих і зворотних зв'язків між технологією адаптивного управління та професійною культурою у самому широкому її розумінні, на наше глибоке переконання, максимальною мірою відповідає сучасним суспільним вимогам до освіти і сприяє успішному виконанню нею своєї відповідальної місії.

Разом з тим, виявляється й ще одним цікавий і, на перший погляд, дещо навіть несподіваний факт. Ефективне застосування адаптивного управління не тільки вимагає високого рівня педагогічної культури і належної педагогічної майстерності самого викладача, але й стає потужним чинником позитивного впливу на його культуру. Це відбувається, по-перше, за рахунок активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, яка неминуче сприяє розкриттю викладачем свого творчого педагогічного потенціалу. По-друге, індивідуальний підхід розширює мотиваційну сферу студента і його інтерес до навчання й до

своїєї професії. По-третє, загальна демократизація суспільного життя та перехід до бінарної суб'єкт-суб'єктної орієнтації навчально-виховного процесу разом з індивідуальним підходом дає потужний імпульс процесам самопізнання та самоствердження студента як особистості, сприяє зростанню його впевненості у своїх силах і можливостях. По-четверте, ці процеси демонструють реальну ефективність зусиль викладача, викликають у нього почуття задоволення від результатів своєї діяльності й бажання подальшого її вдосконалення.

Результати наших власних досліджень і досліджень інших авторів, наведених в публікаціях у різних літературних джерелах, переконливо свідчать, що адаптивне управління постає, з одного боку, конкретним проявом тих загально педагогічних принципів, які орієнтовані на індивідуальний підхід до кожного учня чи студента. Дійсно, воно забезпечує адаптацію як змісту навчального матеріалу, так і характеру його подання до загальних здібностей, інтелектуальних і фізичних можливостей конкретного студента, до його цілей і прагнень, потреб та інтересів. З іншого ж боку, адаптивне управління виступає як потужний сучасний засіб забезпечення належного рівня якості освіти і професійної підготовки фахівця відповідно до чинних стандартів в конкретних умовах певної спеціальності та певного вищого навчального закладу.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що феномен адаптивного управління поєднує у собі дві вкрай важливі й відповідальні сфери людської діяльності – освіту та управління соціальними системами. Тому його свідоме та цілеспрямоване застосування відкриває можливості істотного підвищення рівня і якості виконання кожної з них. Це пояснюється основною його особливістю, яка полягає у тому, що сама ідея адаптивного управління виходить з необхідності узгодження тих управлінських засобів, впливів і дій, які застосовуються для досягнення його цілей, з можливістю їх бажаного сприйняття об'єктами управління, а також максимальною відповідністю внутрішній логіці цих об'єктів.

Таким чином, адаптивне управління виходить з необхідності належного узгодження способів і засобів, методів, прийомів і технологій управління з відомими синергетичними закономірностями самоорганізації, самоуправління і саморозвитку керованих систем. А це істотно підвищує його ефективність та імовірність успішного досягнення заздалегідь визначених цілей і бажаних результатів. Більш того, водночас і удосконалюються практика застосування самого

адаптивного управління, і відкриваються реальні можливості його теоретичного філософського і психолого-педагогічного осмислення, включення в систему положень і принципів педагогічної науки.

Завдяки розглянутій властивості адаптивного управління при його застосуванні виникають очевидні процеси взаємного проникнення освіти і управління та певна інтерференція їх цілей, методів і підходів, спрямованих на успішне досягнення цих цілей. Дійсно, по-перше, як освіта, так і управління відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні нормального функціонування суспільства та у виборі цілей, загальної стратегії й характеру його перспективного поступального розвитку. По-друге, в самій системі освіти досить тісно переплітаються між собою безліч різноманітних процесів, які вимагають належного управління цими процесами як необхідної умови їх внутрішньої узгодженості та спрямованості на досягнення цілей освіти. По-третє, саме в системі освіти, перш за все у вищій школі, отримують належну професійну й управлінську підготовку майбутні фахівці, в тому числі й керівники, саме тут формуються їх світоглядні позиції, їх морально-етичні принципи й переконання, тут розвивається їх загальна і професійна культура, тут вони отримують навички взаємодії й міжособистісного спілкування. Тут вони розвивають свої лідерські риси і отримують управлінські навички.

Дослідження сутності та можливостей адаптивного управління з позицій професійної культури взагалі й педагогічної культури зокрема доцільно посилити результатами системного аналізу тієї ролі педагогічної культури викладача, яку вона відіграє у якості одного з важливих ресурсів забезпечення належного рівня якості освіти, виконане О. С. Пономарьовим зі співавторами. Вони підкреслюють, що «проявом системності професійної культури педагога вищої школи слід вважати те, що разом з високоякісною фаховою підготовкою студентів він уміло й ненав'язливо особистісному їх розвитку. Така допомога може полягати у тому, що викладач навчає їх ставити перед собою достатньо складні й напружені цілі та успішно їх досягати» [4, с. 49 – 50].

Педагогічна культура взагалі, а при застосуванні викладачем технології адаптивного управління особливо, проявляється і в тім, що кожен викладач має обов'язково виходити з необхідності формування належної мотивації в учнів чи студентів до навчальної діяльності. Одним з потужних спонукальних чинників цієї мотивації виступає їх безпосередній інтерес. Як пише з цього приводу відомий

американський філософ, педагог і теоретик менеджменту Р. Акофф, «примушувати дитину вчитися – значить позбавити її задоволення від процесу навчання, що принесе набагато більшу шкоду, ніж невміння вивчити якийсь конкретний предмет». На його переконання, «загально визнано, що добре запам'ятовується те, що ми прагнемо вивчити; і навпаки, погано засвоюється те, що нам не цікаво» [5, с.193].

Тому завданням викладача постає пробудження інтересу студентів до знань взагалі, до навчання як процесу оволодіння ними, до вивчення відповідної навчальної дисципліни. Належне уміння зацікавити студентів їх важливістю і практичним значенням для майбутньої професійної діяльності як справи всього життя постає важливою передумовою успішного застосування технології адаптивного управління і яскравим проявом його педагогічної майстерності і професійної культури.

Ми глибоко впевнені в тому, що будь-яка технологія взагалі, будь то управлінська, педагогічна чи навіть суто виробнича технологія, навіть якщо вона є найдосконалішою, нічого не варта, якщо вона не забарвлена людяністю та доброзичливістю. Разом з тим, на наше переконання, сама глибинна сутність та ідеологія адаптивного управління не тільки не виключає, а й безпосередньо передбачає можливість і навіть необхідність застосування певних санкцій до порушників навчальної чи виробничої дисципліни. Це положення має відіграти величезну роль в майбутній професійній діяльності випускників і тому воно виступає необхідним інструментом їх виховання, інструментом формування їх вимогливості та відповідальності.

Неможливо переоцінити значення технології адаптивного управління і стосовно виховання та особистісного розвитку студентів, формування системи їх життєвих цілей і цінностей, їх світоглядних позицій, моральних принципів і переконань, їх загальної і професійної культури. Сьогодні, коли суспільство вкрай потребує для свого успішного розвитку принципово нової генерації лідерів, виявлення відповідних особистостей з задатками лідера та їх належну цільову підготовку неможливо здійснити без використання індивідуального підходу, в основі якого лежать ідеї адаптивного управління.

Надзвичайно важливе завдання з підготовки високопрофесійних всебічно розвинених особистостей лідерів вимагає серйозної адаптації змісту освіти до їх потреб та узгодження цих потреб з актуальними потребами суспільства. Саме забезпечення гармонійного поєднання

індивідуальних і суспільних цінностей виступає однією з основних цілей при виборі та цільовому використанні технології адаптивного управління, в тому числі й з позицій відповідності вимогам загальної і педагогічної культури.

Взагалі, як пише О. С. Пономарьов, «за своїм змістом соціальні цінності є достатньо стійкими, хоча за формою та її проявами вони здатні змінюватися відповідно до еволюції самого суспільства, його матеріальної бази і виробничих та інших відносин. Але, як переконливо свідчить історичний досвід, зміни соціальних цінностей далеко не завжди відбуваються у напрямку їх відповідності системі загальнолюдських, одвічних цінностей та логіці суспільного прогресу. Особливо невизначеність характеру їх зміни є характерною для точок біфуркації, в яких суспільний розвиток зазнає втрати континуальності своєї траєкторії й виникає множина альтернативних варіантів переходу до інших віртуальних траєкторій, в тому числі й переходів типу стрибків. Саме в подібній точці опинилася сьогодні Україна. В таких ситуаціях суспільство гостро потребує лідерів, які визначають доцільні шляхи подальшого суспільного розвитку й цінності, які допомагають орієнтувати людей на успішну реалізацію обраної стратегії» [6, с. 95 - 96].

Цілком же очевидно, що і сам вибір, і тим більш успішна реалізація ефективної стратегії суспільного розвитку вимагають від лідера як гнучкого мислення, так і всебічного системного аналізу всієї множини тих складних і суперечливих процесів, які супроводжують цей розвиток. А такі уміння лідери можуть отримати, сформувати й засвоїти способи їх використання саме за умов, коли їх професійну підготовку здійснюють викладачі, яким притаманні висока професійно-педагогічна культура і досконале володіння методологією і технологією адаптивного управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, організацією та здійсненням всього навчально-виховного процесу.

Викладені результати спостережень та спеціальних цілеспрямованих педагогічних досліджень і роздумів автора, спроб системного осмислення ним багатого власного життєвого досвіду, в тому числі й досвіду як педагогічної, так і управлінської діяльності, дають вагомі підстави дійти таких, цілком, на наш погляд, обґрунтованих висновків.

По-перше, сьогодні система освіти взагалі та професійна підготовка фахівців у вищій школі зокрема переживають серйозну

кризу, яка призводить до падіння її авторитету в суспільній свідомості, а відтак і до зниження якості цієї підготовки, недостатнього рівня професійної і соціальної компетентності випускників та їх конкурентоспроможності.

По-друге, подолання цієї кризи вимагає пошуку і розробки ефективних педагогічних технологій та послідовного цілеспрямованого впровадження кращих з них в освітню практику. Серед цих технологій досить перспективним уявляється адаптивне управління та застосування індивідуального підходу як його конкретний прояв в навчально-виховному процесі.

По-третє, необхідною умовою належного використання ідей і технологій адаптивного управління виступає висока педагогічна культура викладача та його педагогічна майстерність. При цьому успішна практика застосування ідей адаптивного управління активно сприяє підвищенню не тільки якості освіти студентів, а й рівня педагогічної культури самого викладача.

Література

1. Романовський О. Г. Сутнісні характеристики сучасного стану розвитку теорії адаптивного управління в освітніх системах / О. Г. Романовський, М. К. Чеботарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – №1. – С. 26-33.
2. Пономарьов О. С., Чеботарьов М. К. Професіоналізм і відповідальність як чинники адаптивного управління в педагогіці // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – № 4. – С. 69-78.
3. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу / В. М. Гриньова // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 67-74.
4. Пономарьов О. С. Професійна культура педагога: навчально-методичний посібник / О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, О. А. Ігнатюк, М. П. Згурська. – Харків: НТУ «ХПІ», 2011. – 198 с.
5. Акофф Р. Акофф о менеджменте / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).
6. Пономарьов О. С. Феномен лідерства у просторі соціальних цінностей / О.С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. 2015. – № 3. – С. 93-101.